

Թ Օ Մ Ն Ա Կ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՅՑ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ

ՀԱՆԴԷՍ ՇԱՐԱԹԱԿԱՆ

ԿՐՕՆԱԿԱՆ, ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ ԵՒ ԱԶԳԱՅԻՆ

Թիւ 8

1888

Մայիս 28

ԿՐՕՆԱԿԱՆ

ՃԱՇՈՒ ԱԻԵՏԱՐԱՆ ԸՍՏ ՅՈՎՀԱՆՆՈՒ

Ժ. 37—41: ԺԱ. 1—11

« Եւ ասէ Յիսուս . ի դատաստան եկի յաշխարհս յայս , զի որ ոչն տեսանեն՝ տեսցեն , եւ որք տեսանենն՝ կուրացին » :

Յիսուս կը յայտարարէ թէ ինքն աշխարհն եկած է դատելու համար . իւր փառքը չտեսնողները պիտի տեսնեն , իսկ տեսնող բայց չհաւատացողները պիտի կուրնան : Փարիսեցիք հասկնալով թէ Յիսուս իւր այս խօսքով զիրենք կակնարկէ , կըսեն . « Միթէ եւ մեք կոյրք իցեմք » : Կը պատասխանէ նոցա Տէր Յիսուս . « Եթէ կոյր լինէիք , մեզք չէիք ունենար . բայց զի կ'ըսէք թէ կը տեսնեմք , ուրեմն մեզքը ձեր վրայ կը մնայ » , որոյ հետեւանքը պիտի լինէր կուրութիւն չտեսնելու համար Մեսիայի յաւիտենական փառքը : Յետոյ կը պատմէ Յիսուս թէ ինքն է ճշմարիտ հովիւը բանաւոր ոչխարացն Աստուծոյ , որոց առջեւէն երթալով պիտի առաջնորդէ յերկինս , եւ թէ ինքն է միանգամայն դուռն ընդ մէջ երկնի

եւ երկրի: Յիսուս այն խորհրդայններն ականարկելով, որք Մե-
սիայի կեղծ անուան տակ իրմէ առաջ եկած էին. Գործք
Ե. 56—58. Կամ թէ նոյն խոսք այն աղանդապետներն ակ-
նարկելով, որք իսրայէլի միութիւնը լարաբաժին ըրած եւ
Հրեայ ազգն այլ եւ այլ հակընդդէմ կուսակցութեանց մատ-
նած էին, համարձակօրէն կը շեշտէ. թէ «Ամենեքեան՝ որք
յառաջ քան զիս եկին, գողք էին եւ աւազակք, այլ ոչ լուսն
նոցա ոչխարքն»: Ապա կը կրկնէ. թէ ինքն է դուռն կե-
նաց, իւր հետ մոնողը պիտի ապրի, արձակ համարձակ պի-
տի մոռնէ ելնէ, եւ աստուածային փառացն շնորհօք պիտի
պարարի, որովհետեւ կը յաւելու. «Ես եկի, զի զկեանս ու-
նիցին, եւ առաւել եւս ունիցին»:

վ.

Բ. ԺՈՂՈՎ ԱՌԱՔԵԼԱԿԱՆ

Ե Ի

ՀԱՅ ԴԻԻՑԱԶՆՈՒՇԻՆ

Առաքելական Երկրորդ ժողովն տեղի ունեցաւ, զի հա-
ւատացեալք բազմացած էին, եւ տնտեսագիտական մատու-
կարարութեան այն եղանակն թէ «Ամենայն ինչ հասարակաց
է», զոր Առաքեալք ի սկզբան հաստատած էին, դժուա-
րութեանց սկսած էր հանդիպիլ: Տրտուեցներ կային այն հա-
ւատացելոց կողմէն, զորս Ս. Գիրք ընդհանրապէս Յոյն կը
կոչեն, որք թէեւ էին ազգաւ Հրեայ, այլ բարբառով յու-
նական, զի ծնած ու սնած էին ի Փոքր-Ասիա եւ ի Յոնիական
կղզիս, թէ «Արհամարհեալ լինէին ի պաշտամանն հանա-
պազօրդ այրիք նոցա»: Առաքեալք արդարացի գտնելով
սոցա արտունջը կը կոչեն «Զբազմութիւն աշակերտացն եւ
ասեն. Ոչ է հաճոյ մեզ թողուլ զքանն Աստուծոյ եւ պաշտել
զսեղանս: Ընտրեցէք, եղբարք, վկայեալս ի ձէնջ արս եօթն՝
շիս Հոգով արքով եւ խնամութեամբ ⁽¹⁾, զորս կացուցուք ի

(1) Ի Յոյնն չիք:

վերայ պիտոյիցս այսոցիկ՝ եւ մեք ալօթից եւ պաշտաման եւ բանին հպատակ լիցուք» :

Ի՞նչ էին այս տրտունջներ. որովհետեւ ամէն բան հասարակաց էր, քրիստոնէական ընկերութեան մէջ սեպհականութիւն չկար, ուստի Առաքեալք բոլոր հաւատացելոց ուտեստի եւ հագուստի այսինքն տնտեսական հոգն ինչպէս յանձնած էին աշակերտաց, նոյնպէս եւ այն կանանց, որք այրի էին հետեւաբար եւ երիցագոյն : Յունաբարբառ Հրեայք տեսնելով թէ բնիկ Հրեայք աւելի իմն խնամօք կը մատակարարուին, եւ թէ անտես կը մնան այն այրիք, որք պաշտօն ունէին յունաբարբառ Հրէից ընտանեկան պիտոյից հըսկել, սկսան բոլորք բառնալ ընդդէմ այս անհաւասար տընտեսութեան ⁽¹⁾ :

Աստ ի ժողովի կընտրուին ի ձայն համօրէն հաւատացելոց եօթն անձեր, որք յետոյ Սարկաւազ անունն առին, որք ոչ թէ միայն հաւատացելոց նիւթական մատակարարութեան հոգն ստանձնեցին, այլ եւ հոգեւոր մատակարարութեանն իսկ, զի լի էին Հոգւով սրբով, եւ քարոզ էին բանին կենաց, եւ հրաշագործ. Գործք. 2. 8. է. 1—57, Սոքա առաքելական ձեռնադրութիւն առնելով այնուհետեւ սպասաւորեցին Եկեղեցւոյ ⁽²⁾ :

Բայց այս այրիներն ի՞նչ պաշտօն ունէին. — Եկեղեցական սպասաւորութիւն եւ մատակարարութիւն հոգեւոր պիտոյից կանանց : Սոքա կը կոչուէին սարկաւազուհի. « Յանձն

(1) Գը մեկնուի նաեւ «արքեր իմն» իբր Թէ բուն Հրեայք ամէն անարգ ու ծանր ծառայութիւններ Յոյն այրեաց վրայ կը ձգէին. եւ հազիւ երբեմն կը թոյլատրէին նոցա հաղորդ լինել ի պաշտամունս իրենց հետ, անվարժ եւ անփորձ համարելով զնոսա :

(2) Հերոնիմոս եւ Յ. Ոսկեքերան այս սարկաւազաց պաշտօնը ճիշտական պիտոյից համար միայն կը կարծեն, իսկ միւս հայրապետք առհասարակ հոգեւորին եւս պաշտօնեայ կը նշանակեն : Յուսիսոս վկայ եւ մանաւանդ Իգնասիոս՝ ժամանակակից Առաքելոց կը գրեն Թէ սարկաւազունք կը անէին զմարմին Տեսուն ի կիւրակէս առ այն հաւասացեալս, որոց կարելի չէր միաբան գտնուիլ ի միում սեղոջ յաղօթս : Թող որ Փիլիպպոս՝ մին այս եօթներէն մկրտեց զներքինին եթովպացի, աւետարանելով զՏէր Յիսուս. Գործք. 2—40 :

առնեմ ձեզ զփրկէ՝ զքոյր մեր, որ է սպասաւոր եկեղեցւոյն կենքրացւոց, զի զնա ընկալլիք ի Տէր՝ արժանի սըրբոց, եւ վերակացու լինիջիք նմա, յոր պէտս իրաց եւ կոչեսցէ զձեզ, վասնզի եւ սա վերակացու եղեւ բազմաց եւ ինձ իսկ գլխովին»։ Հռովմ. Ժ. Զ. 1—3։ «Առ Հռովմայեցիս գրեցաւ ի ձեռն Փիլեայ սարկաւազի»։ այս վերջաբան է առ Հռովմայեցիս թղթոյն Պօղոսի ի Հայ, ի Յոյն եւ յԱսորի թարգմանութիւնս։ Կերեւի թէ Առաքեալք ունեւ Աւետարանի քարոզութեան գործակից քոյրեր ունէին իրենց հետ, եւ առ այս կահնարկեն բանք Պօղոսի. «Միթէ ոչ ունիցիմք իշխանութիւն զքորս կանայս շրջեցուցանել ընդ մեզ, որպէս եւ այլ Առաքեալքն եւ եղբարքն Տեառն եւ Կեփաս։ Եթէ միայն ես եւ Բառնաբաս ոչ ունիցիմք իշխանութիւն չգործել ինչ»։ Ա. Կորնթ. Թ. 5. 6։

Ի հնումն այս էր պաշտօն սարկաւազուհեաց. Ա. Դոնապանութիւն վասն կանանց յեկեղեցւոյ։ Բ. Այցելութիւն առ կանայս, մանաւանդ ի հալածանս։ Դ. Աղքատիկ ընտանեաց տանիլ նպաստ օգնութեան։ Դ. Սպասաւորել ի Մկրտութեան եւ ի Դրոշմի կանանց։ Այլ սակայն չունէին սոքա յեկեղեցւոյ իշխանութիւն քարոզութեան։ Հրամանն առաքելական առ այս բացարձակ էր. Ա. Կորնթ. Ժ. Դ. 33։ Ա. Տիմ. Բ. 12։

Հասակ սարկաւազուհեաց ոչ պակաս վաթսուէն. միմանկամարդ ի տիս. «Այրի ընդ այրիս անուանեսցի, որ չիցէ պակաս ի վաթսնամենից, միոյ առն կին լեալ, եւ ի գործս բարիս վկայեալ. եթէ զհիւրս ընկալեալ իցէ, եթէ զսրբոց ոտս լուացեալ իցէ, եթէ նեղելոց բաւական լեալ իցէ, եթէ զամենայն գործոց բարեաց զհետ երթեալ իցէ։ Այլ ի մանկամարդաց այրեացն հրաժարեա, զի յորժամ խայտան զՔրիստոսիւ, ամուսնանալ կամին»։ Ա. Տիմ. Ե. 3։ Ինչպէս սարկաւազաց եւ սարկաւազուհեաց եւս ներելի չէր ամուսնութիւն յետ ձեռնադրութեան։

Առաքելական այս երկրորդ ժողովն տեղի ունեցաւ յամի Տեառն 34 յերուսաղէմ։

Ի մատենագրութիւնս Հայոց սարկաւազ կանանց յիշատակութիւն դուն ուրեք կերեւի։ Մխիթար Գօշ կը գրէ. «Ի

կանանց սարկաւազունս ձեռնադրել, որք կոչին սարկաւա-
գուհիք, վասն քարոզելոյ կանանց եւ ընթեռնուլ աւետարան.
զի մի մտցէ անդ այր, եւ մի նա արտաքս քան զվանսն եւա-
նիցէ » եւ այլն :

Ի Հայս կը հիմնէ Բարթողիմէոս առաքեալ Հոգեաց վանքը,
հոն Տիրամօր պատկերին սպասաւորող կիներ կարգելով: Որ-
բեր եւ որբուհիներ, թշուառ ծնողաց կամ ընկեցիկ տղեկներ
ժողովել ու կրթել, աղջիկ ու մանչ առհասարակ ի վտնս պա-
տրասպարելով, Մեծին Ներսիսի նախահոգ գործն էր: Զի ըստ
Բիւզանդայ Ներսէս «Շինեաց զայս ամենայն կուսաստանս
յամենայն գաւառս, զի որ միանգամ կուսանք եւ հաւատաց-
եալք իցեն, անդր ժողովեացին ի սահս եւ յաղօթս եւ կե-
րակրել յաշխարհէ եւ յիւրաքանչիւր ընտանեաց: Զայն ա-
ւերել հրամայէր Պապ Թադաւորն եւ զկուսանսն հաւատաց-
եալսն տայր հրաման ի խառնակութիւն պղծութեան»:

Երկու սեռի կրօնաւորաց հագուստը տարբեր էր, զի յե-
ղիշէի կրնթեռնումք. «Արք եւ կանայք որք բնակեալ էին
յիւրաքանչիւր մենանոցս, փոխեցեն զհանդերձս իւրեանց
ըստ աշխարհական կարգաց»: Դարձեալ. «Յանդգնեցան եւ
եւս կանայք փշտիպանացն... պատառել զհանդերձս հաւա-
տաւոր կանանցն»:

Կը գրէ Յովհաննէս Կաթողիկոս. «Դադարեալ կային իս-
րազնազգեաց կրօնաւորեալք տիկին Հայոց Սմրատոյ (Ար-
քայի), եւ նու նորին իսկ, որ է գուստր արքային Եգերաց-
ւոց եւ այլ եւս կանայք ազատագունդ արանց»:

Ի պատմութեան Ասողկայ, մայր Աբասայ Թադաւորին
կարուց «Զվարս կրօնաւորութեան ինքն առեալ՝ երթեալ
բնակէ ի տեղին, որ Թրին վանք անուանի»: Առ Մազխա-
րոսիւ կրօնաւորուհի կը յիշուի Շուշան, մայր Մեծին Վահ-
րամայ, որ ջախջախելով Յունաց բռնակն առ Երասխաւ, ա-
զատեց Անի քաղաքը եւ զԴադիկ կարգեց Թադաւոր: Կը գրէ
եւ Վարդան Թէ «Էին եւ կանայք Թադաւորազունք կրօնա-
ւորեալք կուսութեամբ ի Բորայրն (վանք), Սորատու եւ
Մարիամ, առ որս գրէր սուրբ վարդապետն Սարկաւազ զգու-
շական խրատս»:

«Իսկ ո՞վ է սա, որ երեւեալս է իբրեւ զառաւօտ, գեղեցիկ իբրեւ զլուսին, ընտիր իբրեւ զարեգակն, իբրեւ զհիացումն կարգեալ»։ Սա ի ձի աշտանակած՝ սուր ի ձեռին, հեծելագնդի մը ի գլուխ անցած՝ կը կռուի անվեհեր։ Դա օրիորդ է, որ հարսն կերթայ ի Սիւնիս, կը պաշարուի թշնամիներէ, որք դարանած էին առեւանգելու համար «Զկոյսն, անհամեմատն գեղեցկութեամբ»։ Կը ջարդեն կը ջարդուին։ սա այլ եւս յուսակտուր՝ կը մորակէ ձին, կը խաչակնքէ, եւ լեռան ահագին բարձրութենէն կը գահավիժէ ինքզինքը դէպ ի վար՝ ի խորս անդնդոց։ Ափ ի բերան կը լինին թշնամիք։ Եւ որովհետեւ ողորմութեամբն Աստուծոյ կազատուի, ի նշան երախտագիտութեան առ Աստուած կը հիմնէ Կուսաստան, եւ արիւնոտ անոռնքն, իւր այս հրաշալի ազատութեան պատմութիւնը արձանագրելէ յետոյ՝ կուխտէ ի կուսութեան միալ, կրօնաւորիլ անդ իւր վանուց մէջ։ Ստեփանոս Օրպէլեան. Պատմ. Գլ. ԼԶ։

Այս քաջարի օրիորդն է Շահանդուխտ, դուստր Վարազ-սրգատայ Աղուանից իշխանի։

Վ.

ԵԿԵՂԵՑԱԿԱՆ

ԱՒԱԳ ԽՈՐԱՆ ԿԱՄ ՍԵՂԱՆ

Յետ նոյի, երբ աշխարհս կռապաշտութեան մէջ ընկըմամբ կը զառածանէր, Աբրահամ, Իսահակ եւ Յակոբ նահապետք սեղան կանգնեցին ընդ խորանաւ, աղօթեցին եւ զուհեցին ճշմարտին Աստուծոյ. Ծննդ. ԺԲ. 8։ ԻԵ. 25։ ԼԵ. 7։ Բայց աստուածային այս պաշտօնին այսինքն Զոհին կամ Պատարագին հետ, որ կը կատարուէր ի վերայ սեղանոյ ընդ խորանաւ, աստուածային յատուկ պաշօնեայի պէտք կար, այն է Քահանայի։ Առաջին անգամ կը յիշատակուի Մելքիսեդեկ «Քահանայ Աստուծոյ բարձրելոյ, որ եւ ընդ առաջ

Արրահամու, յորժամ դարձեալ գայր ի կոտորածէ թագաւորաց եւ օրհնեաց զնա, որում եւ տասանորդս յամենայնէ ետ Արրահամ. նախ թարգմանի թագաւոր արգարութեան, ապա թագաւոր Սաղիմայ, որ է թագաւոր խաղաղութեան: Անհայր, անմայր, չհամարեալ յազգս, որոյ ոչ սկիզբն աւուրց եւ ոչ կատարած կենաց. նմանեալ Որդւոյն Աստուծոյ՝ կայ մնայ քահանայ մշտնջենաւոր» . Եբր. է. 1—5: Ծննդ. ԺԴ. 18—21: Մեկքիսեդ (1) հացիւ եւ զինեաւ ընծայումատոյց եղաւ առ Արրահամ, ցոյց տալու համար թէ Աստուծոյ սլաշտօնեայն Աստուծոյ կողմէն ձեռնունայն չերեւիր առ ժողովուրդն, արտաքին նշանաւ մը իսկ կօրհնէ. իսկ Արրահամ փոխանակեց այդ հացն ու գինին տասանորդ տալով, ցոյց տալու համար թէ ժողովուրդն եւս ձեռնունայն եղեկու չէ առ պաշտօնեայն Աստուծոյ, արտաքին նշանաւ մը, այսինքն ի ցոյց իւր շնորհավարտութեան կը փոխարինէ օրհնութիւնը, կամ որ ճիշդն է, կը գնէ հոգեւորը մարմնաւորաւ: Ահա այսքան հին դարերու յիշատակ են այն նուէրք, որք մինչեւ յայսօր կը փոխանակուին ընդ մէջ պաշտօնէութեանն Աստուծոյ եւ ժողովրդեան:

Բայց հոն ուր Աստուած կիջնէր, հոն այլ եւս տեղի էր Աստուծոյ, տեղի՛ նուիրական: Մարդկային երախտագիտութիւնն առ Աստուած՝ պարտէր ունենալ յիշատակարան մը միշտ իւր աչքին տօջեւ, յիշատակարան, հոն կանգնուած ու հաստատուած, ուր Աստուած մարդէն ընդունած էր պաշտօն երկրպագութեան, զո՛հ կամ պատարագ, ուր Աստուած երեւցած էր առ մարդն ի նշան իւր անհուն սիրոյն: «Իւ վերացաւ ի նմանէ Աստուած ի տեղւոյն՝ ուր խօսեցաւ ընդ նմա: Եւ կանգնեաց Յակոբ Արձան ի տեղւոյն՝ ուր խօսեցաւ ընդ նմա, արձան քարեղէն եւ նուիրեաց ի նմա նուէրս, եւ արկ ի վերայ նորա իւղ, եւ կոչեաց զանուն տեղւոյն՝ ուր խօսեցաւ ընդ նմա Աստուած, Բեթէլ. Ծննդ. ԼԵ. 15—16:

(1) Մեկքիսեդի օրինակ էր Քրիստոսի, զի նա է «Քահանայ յախտան ըստ կարգին Մեկքիսեդիկի», եւ ոչ ըստ կարգին Ամարոնի, որոյ ազգատունը, օծումն ի քահանայութիւն, կենցաղն ու մահ ծանօթ են Սաղմ. ձժ. 4: Եբր. է:

Դարձեալ. «Եւ զարթեալ Յակոբ ի քնոյ անտի իւրմէ եւ ա-
սէ. Տէր է ի տեղւոյս յայսմիկ. եւ ես ոչ գիտէի: Չահի
հարաւ եւ ասէ. Ահեղ իմն է տեղիս այս եւ ոչ է սա՝ եթէ
ոչ տուն Աստուծոյ, եւ այս է դուռն երկնից: Եւ յարեալ
Յակոբ ընդ առաւօտն եւ պռ զվէմն՝ զոր եդ ընդ սնարս
իւր եւ կանգնեաց զնա արձան: Եւ արկ իւղ ի գլուխ նորա:
Եւ կոչեաց Յակոբ զանուն տեղւոյն այնորիկ տուն Աստու-
ծոյ. . . . Եւ ուխտեաց Յակոբ ուխտ եւ ասէ. Եթէ եղիցի
տէր Աստուած ընդ իս . . . վէմս զոր կանգնեցի արձան,
եղիցի ինձ տուն Աստուծոյ, եւ յամենայն՝ զոր տացես ինձ,
տաց քեզ տասանորդս »: Ծննդ. ԻԸ. 16—22: Հայաստան-
եայց եկեղեցին ունի իւր սեղանն ընդ խորանաւ, սեղան
քարեղէն՝ այն է Վէմքարն, ուր Քրիստոս կը հանգչի, գնուն
Աստուծոյ. եւ արձանն անդ ի սեղանի, խաչն է Քրիստոսի:
Խորան, սեղան եւ խաչ այժմ կօծանին եւ ապա ըստ Յակոբայ
կընդունին նուէր, այն է երկրպագութիւն եւ աղօթք առ
Աստուած: Հոն՝ ուր Աստուած կերելի, տուն է Աստուծոյ,
եւ մեր ունեցածէն Աստուծոյ տասանորդ առլը՝ տուրքն է
ողորմութեան: Ահա այսպէս սկսաւ հիմնուիլ առաջին եկե-
ղեցին, որոյ շարունակութիւնն է այժմեանն, միայն թէ
Հինն ստուեր էր եւ օրինակ Նորոյն, « Որ յայտնելոցն էր
Քրիստոսի », որ եկած էր ոչ թէ « Լուծանել զՕրէնս կամ
զՄարգարէս, այլ յնուշ »: Մատթ. Ե. 17:

Հին եկեղեցին ապա կազմակերպեցաւ ի ձեռն Մովսէսի:
Նա շարժական կանգնեց խորան, խորանն վկայութեան:
Հոն Սրբութիւն Սրբութեանց մէջ, ուր տարին միանգամ
Քահանայապետը կը մանէր, կը կենար Տապանակը, զոր հա-
նապաղ թեւատարած կը ծածկէին Քերովքեթ ոսկեծոյլ: « Եւ
արասցես երկուս քերովքէս ոսկիս ճախարակեայս եւ դիցես
զնոսա ի վերայ երկուց կողմանց քաւութեանն: Եւ լինիցին
քերովքէքն մի ի միմէ կողմանէ եւ մի ի միւսմէ կողմանէ
քաւութեանն . . . Եւ իցէ քերովքէիցն ասորածեալ զթեւս
իւրեանց ի վերուստ, եւ հովանի ունիցին թեւօք իւրեանց
ի վերայ քաւութեանն, եւ երեսք նոցա յանդիման միմեանց,
զի ի քաւութիւնն հայեսցին երեսք քերովքէիցն, եւ դիցես

գլխաւորութիւն ի վերայ Տապանակին ի վերուստ կողմանէ, եւ գիցես ի Տապանակի անդ զվկայութիւնսն զոր ես տաց քեզ» . Եւք . ԻԵ . 18—22 : ԻԶ . 1 :

Հայաստանեայց եկեղեցին իւր քաւութեան սեղանին, ուր Քրիստոս կը պատարագի, հովանի ունի Տիրամօր պատկերը՝ Աստուածորդին ի գիրկս, այս հրեշտակին ի մարմնի, կամ մարմնատեսիլ քերովբէին պատկերը : Անդ եւ ունի Տապանակ, որոյ ի ներքս կայ միշտ մարմին եւ արիւն Տեառն մերոյ եւ Փրկչին Յիսուսի Քրիստոսի, ի վկայութիւն փրկութեան ազգի մարդկան : Հին խորանը կը ծածկուէր այլեւայլ վարագոյրներով : Առաջին եւ ներքին վարագոյրն էր բեհեզէ, ի գոյն կապուտակի, ծիրանւոյ եւ կրկնակի կարմրոյ, որոյ վրայ կային քերովբէներու նկարագեղ պատկերներ . «Եւ արար վարագոյր ի կապուտակէ եւ ի ծիրանւոյ եւ ի կարմրոյ մանեղոյ եւ ի բեհեզոյ նիւթելոյ, գործ անկուածոյ, գործեաց զնա քերովբ» . Եւք ԼԶ . 35—38 : Դարձեալ . «Եւ այսպէս քանդակեալ էր ամենայն տաճարն շուրջանակի յատակաց մինչեւ ցյարկսն քերովբէք եւ արմաւենիք քանդակեալք . Եզեկ . ԽԱ . 18—26 : Հայաստանեայց եկեղեցին իւր նկարէն վարագոյրներն ունի այն է Սրբոց պատկերք, նկարէն ի կոռւի : Ինչպէս ի հնումն նկարէն քերովբէք, արմաւենի եւ առիւծ ի զարդ էին Խորանին եւ Իսրայէլ նոցա առջեւ կերկըրագէր Աստուծոյ, նոր Իսրայէլ եւս պատկերներ ունի ի զարդ տաճարի եւ նոցա առջեւ կերկրագէտ տեառն Աստուծոյ :

Ի հնումն ամենակալն Աստուած հրամայեց Մովսէսի սեղան կանգնել հողեղէն կամ անտաշ ու անկոփ քարերէ, առանց աստիճանի . Եւք Ի . 25—26 : «Սեղան ի քարանց, եւ մի հալեսցի ի նոսա երկաթ : Բոլորակ վիմօք շինեսցես զսեղան տեառն Աստուծոյ քո, եւ հանցես ի վերայ նորա ողջակէզս տեառն Աստուծոյ քում» . Բ . Օրէնք ԻԷ . 5 : Հայաստանեայց եկեղեցին ունի ի խորանի սեղան քարեղէն, այն է վէմքար, առանց որոյ չմտաշիր բնաւ Ս . Պատարագ : Եւ այդ սեղանն ոչ է աստիճանաձեւ, այլ բոլորակ ըստ բանի տեառն Աստուծոյ, ոյր վերայ կը դրուի միշտ ամէն օր Աւետարանն ի տես հա-

ւատացելոց եւ ի յուշ միանգամայն այն միակ Ողջակէզին, որ պատարագեցաւն ի խաչի:

Ի սկզբանէ աշխարհի ժամանակ առ ժամանակ Աբէլ, Նոյ, Աբրահամ, Յոր, Իսահակ եւ Յակոբ անձամբ կը զոհէին իբրեւ քահանայ, այլ սակայն առ Մովսիսիւ Աստուած Ղեւեայ ցեղն ընտրեց ի քահանայութիւն, որովհետեւ Աստուած ազատած էր Իսրայելի անդրանիկներն ի կոտորածի անդ անդրանկացն Եգիպտացւոց, ուստի ի փոխարէն Ղեւեայ ցեղն ընտրեց. «Եւ առցես զՂեւուացիսն ինձ, զի ես եմ Տէր, փոխանակ ամենայն անդրանկացն Իսրայելի»։ Թիւք Գ. 41: Եւ Տէր պարտաւորեց ժողովրդեան, տասանորդ տալ քահանայից, նոցա ապրուստին ապահովութեան համար. «Եւ որդւոցն Ղեւեայ ահա ետու զամենայն տասանորդս Իսրայելի ի ժառանգութիւն, փոխանակ պաշտաման նոցա զոր նոքայն պաշտիցեն ի խորանին վկայութեան»։ Թիւք ԺԲ. 21: Հայաստանեայց Եկեղեցին ունի պաշտօնեայ, այլ ոչ ըստ կարգին Ղեւեայ այսինքն առանձնաշնորհեալ դասակարգէ մը, այլ անխտիր ամէն դասակարգէ ընտրուած եւ կոչուած ի պաշտօն քահանայութեան: Ի նոր եկեղեցւոյ արժանիքն է պայման ի կոչումն պաշտաման Տեառն: Եւ Հայ քրիստոնեայ հաւատացեալք յօժարաւորոյթ են միշտ հոգալ զապրուստ քահանային, լսելով Քրիստոսի խօսքն եւս, թէ «Մշակն արժանի է վարձու իւրում»։ Մատթ. Ժ. 9—14. եւ Առաքելոյն, թէ «Ո՞չ գիտէք, եթէ որ ի տաճարին գործեն, ի տաճարէ անտի ուտեն, եւ որ սեղանոյն պաշտօնեայք են, ի սեղանոյ անտի վայելին: Նոյնպէս եւ Տէր հրաման ետ, որոց զլիւետարանն աւետարանեն, յաւետարանէ անտի կեալ»։ Ա. Կորնթ. 13. 14: Մանաւանդ որ ամէն քրիստոնեայ պարտաւոր է հանել իւր եկամտէն բաժին ամէն միաշաբաթի կամ կիւրակէ օրն ըստ յաջողելոյ Տեառն՝ բարեպաշտական եւ բարենպաստակ գործերու համար. Ա. Կորնթ. 1—4: Հին Քրիստոնեայք շատ յօժարաւորոյթ էին այս մասին. լսենք Պօղոս առաքեալը, «Ինքնակամ բազում աղաչանօք աղաչէին զչնորհսն եւ զհապորդութիւն պաշտամանն, որ ի սուրբսն՝ տալ ցմեզ: Ոչ որչափ ակն ունէաք, այլ եւ զանձինս եւս ետուն նախ Տեառն եւ ապա

մեզ կամօքն Աստուծոյ» . Բ. Կորնթ . 3—6 : Նոյնպէս . «Եւ ոչ ոք կարօտէր ի նոսա , զի որք միանգամ տեարքն էին գեղից կամ ապարանից , վաճառէին եւ բերէին զգինս վաճառելոցն , դնէին առ ոտս Առաքելոցն , եւ բաշխէին իւրաքանչիւր՝ որպէս ումեք պիտոյ ինչ լինէր» . Գործք Դ . 34—36 :

Վ .

Պ Ա Տ Մ Ա Կ Ա Ն

ԱՌԱՋԻՆ ՄԱՐՏԻՐՈՍՈՒԶԻՆ ՀԱՅ ԿԻՆ

ԵԻ

ԱՌԱՋԻՆ ՆԱՀԱՏԱԿ ՍՐԲՈՒԶԻՆ ՀԱՅ ԿՈՅՍ

Դիտելով գիտեմք թէ ո՞վ է Նախավկայն ի հաւատոս քրիստոնէութեան . — Ս . Ստեփանոս : Բայց գիտեմք թէ ո՞վ է առաջին սրբուհին ի կանայս . — Հայ կին մը , ԶԱՐԽԱՆԳՈՒԽՏ . եւ յօրիորդս . — ՍԱՆԳՈՒԽՏ : Զկայ գուցէ քրիստոնէական մատենագրութեան մէջ այնքան սրտաշարժ , այնքան ուշադրաւ դէպք մը , որպիսի է սրբուհի Սանդխտոյ նահատակութեան դէպքը : Մարդ միանգամ քրիստոնէութեան առաջին դարուն վրայ ակնարկ մը ձգէ եւ առաջին անգամ ընթեռնու Ս . Սանդխտոյ վկայաբանութիւնն , իսկոյն յարտասուս կը փղձկի : Սանդխտոյ նահատակութեան պատմութիւնն արդարեւ սքանչելի իմն գրուած է ի հին ճառընաիրս , որք նախագոյն են քան զԽորենացի , որ կը գրէ . « Եւ մարտիրոսանալ թագաւորի դստերն Սանդխտոյ հուսլ ի ճանապարհն եւ աստ ուրեմն յայտնել նշխարաց երկոցունց (Թագէոս առաքելոյ եւ Սանդխտոյ կուսին) եւ փոխել յառապարն : Այս ամենայն որպէս ասացաք , այլոց պատմեալ յառաջագոյն քան զմեզ՝ ոչինչ կարեւորագոյն համարեցաք ոճով երկրորդել » : Այլ որքան ճառընաիրք հիանալի լեզուով մը գրած են այս պատմութիւնն , այլ սակայն հեղինակը տակաւին անյայտ է ,

եւ կը թուի մինչեւ իսկ լինել Գրիգոր Լուսաւորիչ, զի յիշատակարանն այս է. « Ես եպիսկոպոս՝ անարժան ծառայ Գրիստոսի, թարգմանեցի գլխայութիւն սուրբ առաքելոյն թաղէտի եւ զարոյ կուսին Սանդիստոյ եւ ԵՏՈՒ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆ աշխարհի, որք ընթեռնուք եւ կատարէք զյիշատակ երկոցունց ընտրելոցն, արժանի համարեալիք յիշել զանարժանս ի սուրբ աղօթս ձեր »։ Արդ՝ կամ Լուսաւորիչն է ի Յոյն կամ Ասորի ընագրէ թարգմանիչն ի լեզու Հայ, որովհետեւ նա եղած է առաջին կարգադիրն հին Տօնացուցի, կամ իւր հայրապետ թռուներէն մին։

Այլ որքան ճառընտիրք ներբողած են Հայոց այս բամբիւր, Գրիստոսի այս անարատ հարսնուկը, Շարականն եւս, որոյ հեղինակն եւս անյայտ է, Վարդապետի յաջորդ շարաթօրը միշտ ամէն տարի ԱՆՓՈՓՈՒ կերգէ. « Որ զտիկնութեան քո թուրք զվառս եւ աստուածային փառօքն զարդարեցար, այսօր դասակցեալ ընդ զուարթունս երկնից, վասն մեր առ Տէր բարեխօսեա »։

Մտիկ ընենք ազգային եւ արդի քնարերգութիւնն եւս ⁽¹⁾,

« Հայոց կոյսեր,

Շուշան վարդեր

Փունջ փունջ առէք, տարէք յուխտ

Առ նազելին ձեր Սանդուխտ »։

Սանդուխտ դուստր էր Սանատրուկ Հայոց թագաւորի։ Ծաղկահասակ եւ տղայ տիօք, ըստ ճառընտրաց երկոտասանամեայ կամ հնգետասանամեայ «Վայելչագեղ եւ անհամեմատ գեղով երեսաց»։ Թաղէտս ի վերին Հայս յԱրտազ կը մանէ, ուր Սանատրուկ կը գտուայր ⁽²⁾, կը քարոզէ քրիստո-

⁽¹⁾ Հայ դպրութեան երկու ասղեր — Խ. Ե. Նարսիս եւ Դ. Վ. Ալիշան — իրարու դէմ մրցելով գերիվեր հռչակեցին Հայոց երկրի այս անձառամ ծաղիկը — Սանդուխտը։

⁽²⁾ Խորենացի զՍանասրուկ կը նշանակէ հարկաւոր եւ հպասակ Հռովմէական պետութեան, մինչ Նորագիւտ դրամը Սանասրկոյ որոց ականասեսն հմր կը հաստատեն թէ Սանասրուկ Հայ Պարծեւ թագաւոր է, ազատ անկախ, զի դրամը այն թագաւորաց, որք իսկապէս հպասակ են եղած այդ տէրութեան, կը կրեն ի մի կողմն ազգային նշան եւ պատկեր, իսկ ի միւս երես Հռովմէական նշան եւ պատկեր։

նէութիւն, Սանդուխտ ի գիշերի երթեւեկելով առ Առաքեալն կը հաւատայ Գրիստոսի եւ կը մկրտուի: Ի պահու անդ մկրտութեան լուսեղէն խաչ կերեւի ի գլուխ Սանդխտոյ եւ ձայն հրեշտակաց. «Զուարճացիր եւ ուրախ լեր դուստր գովելի եւ հարսն բարի, երկնաւոր փեսային»: Շատեր այս լոյսը տեսնելով եւ ձայնը լսելով նոյն ժամայն կը դառնան ի քրիստոնէութիւն: Կը կատղին քուրմք եւ գուժկան կը լինին առ Սանատրուկ թէ Սանդուխտ եւս աշակերտած է Թադէի: Հայրական գորովն ի սկզբան չթողուր դիմել ի խստութիւն, այլ Սանատրուկ իւր կատաղութիւնը կը թափէ նորադարձ Գրիստոնէից վրայ, կտտամահ նահատակելով: Այլ սակայն Սանատրուկ իւր աղջկան վրայ կը մտածէ. իւր աղիք կը գալարին ի տես իւր սրտի հատորին: Սանատրուկ լալագին կը պաղատի եւ ըստ ճառընտրին ասէ. «Մօտ եկ առ իս, դուստր իմ, եւ հօրս որդի Սանդուխտ»: Սանդուխտ լուռ կայ: Թագաւորը կը յուեւրու. «Ուրացա՞ր զիս, որդեակ, եւ սիրե՞ս զխաբերայն Հրեայ»:

«Սանդուխտ ուզէ, ինչ կուզես,
Արամազդաւ տամ ես քեզ.
Թէ մեր երկիրն է պղտիկ,
Զէնքս ու զօրքերս են հերիք:
Թէ հրամես՝ դուստր իմ աղւոր,
Հայրիկդ ըլլայ քեզ զինւոր,
Առնում աղեղս ու երթամ,
Բոլոր աշխարհս քեզ որսամ»:

Ի զուր Սանատրուկ կը խոնարհի, կաղերսէ: Կոյսն անթարթ աչօք առ իւր հայր կը կրկնէ անվեհեր. «Աստուած, նա է Աստուած, որ արար զամենայն յոջնչէ»:

«Թէ զիս չուզես Գրիստոնէայ,
Թէ այլ խօսիս զԱնահտայ,
Սանդուխտ այլ քո չէ դատրիկ.
Սանատրուկ չէ իմ հայրիկ.
Յիսուս իմ հայր, իմ փեսայ.
Այս իմ վերջին խօսքն ըլլայ»:

Սանատրուկ ճարահատած կը հրամայէ մատնել զՍանդուխտն ի տանջանս : Այլ սակայն Սանատրուկյ ամեն չարագիւտ հնարք ի դերեւ կելնեն , եւ ահա « Ս. զնուատոհմ կին ոմն Զարմանդուխդ անուն »⁽¹⁾ մկրտի ամենայն տամբ իւրով , մկրտին եւ ոգիք երկերիւր » : Կը զայրանայ Սանատրուկ կը հրամայէ սպաննել Զարմանդուխտը սրով : Իսկ Ս. Սանդուխտ ի բանտի կաղօթէր , լսելէ յետոյ իւր մահապճիւռ :

« Սուրբ Առաքեալն Հայոց լայր ,
Կապից կուտին պագիկ տայր .
Երկունսն եկած միարան
Փրկչին յերկինք փառք կուտան » :

Սանատրուկ կը շուարի , վերջապէս կը հրամայէ սրախողխող սպաննել իւր աղջիկը : Ամէն Հայ աղջկունք ի լոյս են , Հայոց զոռ թագաւորին՝ Սանատրուկոյ աղջիկն ի մահ :

« Ամենք կանչեն , թագուհի ,
Ողորմէ մեր աշխարհի .
Քո թագաւոր հօր արեւուն՝
Քո աննման լուսերուն ,
Ապրիւր , Սանդուխտ , եկ , ապրիւր ,
Մի բերեր մութ , մի՛ մեռնիր .
Սանդուխտ , ամէնքս քեզ գերի ,
Ողորմէ՛ մեր աշխարհի » :

Բայց երբ կը մօտենան դահիճք . « Ասէ սուրբն Սանդուխտ . Կացէք սակաւիկ մի , զի կայից յաղօթս առ Տէրն իմ եւ Աստուած » : Եւ աղօթելէ եւ Առաքելոյն օրհնութիւնն առնլէ յետոյ՝ Կոյսն իբրեւ անարատ որով եւ գառնուկ Քրիստոսի կ'երկարէ իւր վիզը . « Արիք , կատարեցէք զկամս հօրն ձերոյ սատանայի » : Եւ ահա հրաշիւք իմն դահիճք կը խուճապին , զիրար կը կոտորեն . « Իսկ աղախինն Քրիստոսի կայր յաղօթս , զի մի՛ զրկեսցի ի նահատակութենէ » :

(1) Զարմանդուխտ չիշուիր արդի Տօնացուցի մէջ , զի ի հնումն զվսաւոր սուրբին անունը նշանակելով լռելեայն կը յիշուէին եւ այն միւսներն , « Ուր ընդ նմայն կաթարեցան » : Այս յաւելուածը յետին գրիչը եւ ապա տպագրիչը տակաւ առ տակաւ եղծին կամ այլալեցին :

« Եւ հառաչեց առ Յիսուս .
 Տէր իմ, հրաման տուր հոգուս :
 Երիտասարդ մի յանկարծ
 Կայծակնաթափ սուր շողաց . . .
 Ուսկինց արդեօք էր եկեր ,
 Դահլիճ թէ տաք սիրոյ տէր .
 Երկինք թէ Հայրն էր զրկած . —
 Ոչ ոք գիտէ զայս դիպուած » :

Սանդխտէն յետոյ կը նահատակուի Թադէոս , յետ բազ-
 կատարած օրհնելոյ զՀայաստան աշխարհ եւ մաղթելոյ առ
 Տէր . « Տէր Աստուած Հայր Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի ,
 ընկալ զիս այժմ եւ արա զնշան անեղ աստուածութեանդ ,
 զի գիտասցեն եւ ծանիցեն թէ դու միայն ես Աստուած ա-
 մենայն արարածոց : Եւ արդ աղաչեմ գրեզ մի թողուր ի
 ձեռանէ զՎԻՃԱԿՍ ԶԱՅՍ » : Հայոց օրհնեալ ազգն երախտա-
 պարտ մնաց առ այս սուրբ վկայս : Անդ ի Մակու կայ վանք
 նշանաւոր յանուն Թադէի , ուր ամբողջուած են նշխարք
 Թադէի եւ Սանդխտոյ ⁽¹⁾ :

« Կուսանք Հայոց նոր Շուշան
 Տեսէք ի դաշտ Շաւարշան .
 Պայծառ սլառներ կուսանաց ,
 Հայոց պսակ պարծանաց ,
 Ծակատն ի քող խորոտիկ
 Ի հով տըւած խոսկոպիք » :

Ո՞վ կը կարծէր թէ Լուսաւորիչն եւս անդ յԱրտազ պիտի
 յղանայ ըստ Խորենացւոյն . ի բնակելն Անակայ ի դաշտին
 Արտազու , պատահի սորա տեղի օթարանին մօտ առ դիրս
 սրբոյ Առաքելոյն , որպէս թէ ի ներքսագոյն սրսկապանի
 խորանին , եւ անդ ասեն զյղութիւն սրբոյ եւ մեծի մերոյ
 Լուսաւորչին : Վասն որոյ եւ նորին Առաքելոյ շնորհս ընկալ-
 եալ , որ առ հանգստարանաւ նորին զլինելութիւնն եղեւ ,
 զնորին ելից զհոգեւոր մշակութեանն պակասութիւնն » :

« Իսկ դու վեհ կոյս , որ արդ յերկնից ի խորան՝
 Անմահ փեսիդ ի ծոց խայտառ անբաժան ,

(1) Մակու աւան է մօտ ի Պայազիս յԱրտազ , ի Պարսկահայս :

ն՝վ սուրբ Սանդուխտ, նայէ՛ մաքուր յայն կոյսեր,
 Որ հարազատ են քո քոյրեր» :

Այլ սակայն վերջին խօսքն, վերջին փառապատկան Հայաս-
 տանեայց եկեղեցւոյ յաւիտենական երգարանին է, Շա-
 րականին է : Սա պարզօրէն կեղանակէ, այլ սակայն իւր
 այդ պարզութեան մէջ է իւր վսեմութիւնը : Սանդուխտ
 կարելի չէր անյուշ մնալ Հայ հին խօսնակներու սրտէն : Եւ
 ահա աւիւնն, աստուածազդեցիկ աւիւնն կը հրայրէ սրտեր .
 ո՛վ դուք որ օտարին քնարին էք սիրահար, դուք, որ օ-
 տարին սրտոց կը նայիք, կաղաչեմ յանուն Աստուծոյ պա-
 տախանեցէք թէ կա՞յ Քրիստոնէական ընդհանուր պատմու-
 թեան մէջ Սանդխտոյ եւ Զարմանդխտոյ նման սրտայոյզ եւ
 հոգեզմայլ մի նահատակութիւն :

Լսենք Շարականը .

«Քեւ պարծի այսօր սուրբ եկեղեցի, ո՛վ վկայուհի սուրբ
 Սանդուխտ, որ զհայրականն քո թողեր զպաշտօն, վասն
 Քրիստոսի հեղեր զարիւն քո սուրբ : Աշակերտեցար առաքե-
 լոյն Թադէոսի եւ ի հաւատս ճշմարիտս հաստատեցար, ոչ
 խառնակելով ընդ հեթանոսական պաշտօնն, արժանի եղեր
 վերանալ առ Հայր» :

Իսկ ես կը սլաղատիմ առ ձեզ՝ Հայոց կոյսեր, կաղերսեմ,
 որ դուք,

«Հայոց կուսանք, նոր շուշան
 Բերէք ի դաշտ Շաւարշան» :

Վ .

ԽՕՍՆԱԿ Կը հրատարակուի ամէն Շաբաթ օր :

Տարեկան գինն է 30 դրու . Յուսմանայն 10 դրու . Հասը 20 փր :

Դիւղացի բախանայից Տարեկան բաժանորդագինն է 10 դրու :

Վճարումն կանխիկ են, դրամաքուղք եւ կ'ընդունուի :

Հանդիսիս վերաբերեալ գրութիւնք ուղղել, Առ

Խմբագրութիւն Խօսնակ Հանդիսի

Ի ՊԱՏՐԻԱՐԲԱՐԱՆ ՀԱՅՈՑ, ԳՈՒՄԳԱՐՈՒ

ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ

Վարչական Խորհրդոյն Կրօնական Ժողովոյ

ՏՆՕՐԷՆ ՀՄԱՅՆԱԿ ԵՊԻՍ. ԴԻՄԱՔՍԵԱՆ

Կ. ՊՈԼԻՍ

ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ Գ. ՊԱՂՏԱՏԼԵԱՆ

معارف عمومیہ تہ نظارت جلیلہ سنک رخصه طبع اولنشد